

FORRETNING PÅ FORBUDT LAND II

*Danske pensionskassers
investeringer i den israelske besættelse*

DanWatch

December 2014

Indholdsfortegnelse

1 Rapportens resultater	4
2 Israels ulovlige bosættelser på Gaza og Vestbredden	6
3 FN's retningslinjer for forretninger på besat land	7
4 Forretninger på Forbudt Land	7
5 Danske pensionskassers investeringer i bosættelser	10
6 Pensionskassernes politik for etiske investeringer	12
7 Konklusion	13
<i>Bilag A: Politik for etiske investeringer</i>	14

Copyright © 2014 DanWatch

Alle rettigheder forbeholdt

Forfatter: Kia Kyhl, Frederik Johannisson

Researcher: Kia Kyhl, Kristoffer Marslev og Frederik Johannisson

Layout: Kaspar Sivertsen

Forsidebillede: Sarahtz, Flickr CC

Ansvarshavende redaktør: Louise Voller

Denne rapport er baseret på en uafhængig DanWatch undersøgelse finansieret af Folkekirkens Nødhjælp. Undersøgelsen er udført i overensstemmelse med DanWatchs etiske principper og internationale presseetiske retningslinjer. DanWatch er ansvarlig for rapportens indhold.

DanWatch er et uafhængigt medie- og researchcenter, der undersøger virksomheders påvirkning af mennesker og miljø globalt. DanWatch tilskriver sig nationale og internationale regler og principper for god presseskik og -etik, herunder Medieansvarsloven (Danmark) og International Federation of Journalists' Declaration of Principles on the Conduct of Journalists (internationalt).

Se vores hjemmeside for mere information: www.danwatch.dk

1 Rapportens resultater

- De 10 største pensionskasser og -selskaber¹ i Danmark har samlet investeret over 1 milliard kroner i internationale virksomheder, der har aktiviteter i de besatte palæstinsiske territorier eller bidrager til konstruktionen og vedligeholdelse af checkpoints og separationsmuren.
- Pensionskasserne i denne rapport er PFA, Danica Pension, Nordea Liv & Pension, AP Pension, Industriens Pension, PensionDanmark, Sampension, PenSam, SEB Pension og Lærernes Pension.
- Investeringer i besatte områder har flere gange vist sig problematiske, fordi investeringerne indirekte yder støtte til opretholdelsen af en ulovlig besættelse.
- De israelske bosættelser samt konstruktionen af separationsmuren og checkpoints er ulovlige ifølge Folkeretten, og investeringer heri anses for problematiske af både FN, EU og den danske regering.
- Den 26. September 2014 udtalte udviklingsminister Mogens Jensen, (S): *”Regeringen har ved flere lejligheder mindet offentligt om, at den fraråder danske borgere og virksomheder at indgå i engagementer, der kan gavne israelske bosættelser. Det vil jeg passende minde om igen”.*
- Alle virksomheder er underlagt FN’s Guiding Principles on Business and Human Rights. Alle danske pensionselskaber har offentliggjort etiske retningslinjer for, hvordan de investerer, f.eks. hvordan de agerer overfor virksomheder, der ikke overholder egne etiske retningslinjer. Langt hovedparten af pensionselskaberne har tilsluttet sig Principles of Responsible Investments (PRI)².

---

1. I rapporten slår DanWatch pensionskasser og pensionselskaber under samme kategori. Vi er opmærksom på, at der er forskel på disse. Pensionskasser har medlemmer ud fra faggrupper, hvorimod pensionselskaber opererer på almindelige markedsvilkår.

2. [http://www.forsikringogpension.dk/temaer/etisk-ansvarlige-investeringer/Documents/Faktablad%20om%20investeringer%20og%20Vestbredden_%20\(1\).pdf](http://www.forsikringogpension.dk/temaer/etisk-ansvarlige-investeringer/Documents/Faktablad%20om%20investeringer%20og%20Vestbredden_%20(1).pdf)

Metode: 'Forretning på Forbudt Land'

DanWatch har udarbejdet en oversigt over 43 børsnoterede virksomheder med aktiviteter i israelske bosættelser, checkpoints eller separationsmuren, der alle er ulovlige under international lov ifølge internationale domstole og FN. Virksomhederne blev udvalgt på baggrund af deres betydelige økonomiske aktiviteter i hhv. bosættelser, checkpoints og separationsmuren.

DanWatch har indsamlet porteføljer tilhørende de 10 største pensionskasser og har screenet disse for investeringer i de pågældende virksomheder. DanWatch fandt investeringer i ulovligt besatte områder i 13 af de udvalgte virksomheder. Alle virksomheder har haft mulighed for at kommentere på rapportens resultater.

Investorerne er blevet adspurgt om deres etiske investeringspolitik på området med specifikt fokus på investeringer i virksomheder med aktiviteter på besat territorium.

Opgørelserne af de investerede beløb er ikke eksakte, da datoerne for porteføljernes opgørelse ikke er den samme for alle pensionskasser. Desuden opgør investorerne deres porteføljer forskelligt, hvilket betyder, at screeningen ikke nødvendigvis er udtømmende, og at nogle investorer derfor kan eje større beholdninger af de pågældende aktier, end hvad der er fundet i denne rapport.

Denne delrapport er nummer to i en række rapporter, der i 2014 afdækker danske forbindelser til israelske bosættelser i serien, 'Forretning på Forbudt Land'. Første udgave af 'Forretning på Forbudt Land' blev udgivet af DanWatch i 2012.

2 Israels ulovlige besættelse af Gaza og Vestbredden

En besættelsesmagt må ikke overføre egne civile borgere til besat territorium, og bl.a. af den grund er de israelske bosættelser på den palæstinensiske Vestbred ulovlige ved international lov².

Israel har ratificeret Geneve Konventionen, hvilket betyder, at landet tilslutter sig konventionens gældende principper. Både FN's Generalforsamling³ og FN's Sikkerhedsråd⁴ har vedtaget resolutioner, hvori de beskriver, hvorfor besættelsen er ulovlig.

Separationsmuren, der adskiller Vestbredden fra Israel og Jerusalem, og de checkpoints, der dagligt sluser palæstinensere ind og ud af områderne, krænker deres basale menneskerettigheder, fordi 'palæstinenserens bevægelsesfrihed begrænses'⁵.

Der er flere gange dokumenteret omfattende menneskerettighedskrænkelser, i yderste konsekvens drab af civile og nedrivninger af palæstinenserens ejendom⁶,⁶ ifølge den internationale domstol i Haag.⁷

EU's og danske udenrigsministre har de seneste år skærpet retorikken i henhold til de israelske bosættelser og særligt overfor handelsforbindelser til bosættelserne⁸ af den årsag, at virksomhederne bidrager økonomisk eller politisk til at understøtte bosættelser gennem handel og investeringer.

Senest den 26. September 2014 udtalte udviklingsminister Mogens Jensen, (S) således: *"Regeringen har ved flere lejligheder mindet offentligt om, at den fraråder danske borgere og virksomheder at indgå i engagementer, der kan gavne israelske bosættelser. Det vil jeg passende minde om igen"*.

-
3. Geneve Konventionen IV, 1949, art. 49 <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/7c4d08d9b287a42141256739003e636b/6756482d86146898c125641e004aa3c5>
  4. General Assembly, A/RES/47/172, 1992 <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r172.htm>
  5. Security Council, S/RES/446, 1979 <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/BA123CDED3EA84A5852560E50077C2DC>
  6. Report of the Special Committee to Investigate Israeli Practices Affecting the Human Rights of the Palestinian People and Other Arabs of the Occupied Territories, A/68/502, 2013 <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/B0DC2317583FAC-9485257C16004A7F44>
  7. Report of the Special Committee to Investigate Israeli Practices Affecting the Human Rights of the Palestinian People and Other Arabs of the Occupied Territories, A/68/502, 2013 <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/B0DC2317583FAC-9485257C16004A7F44>
  8. International Court of Justice, 2004 <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?pr=71&code=mwp&p1=3&p2=4&p3=6&case=131&k=5a>
  9. Sherwood, H. 2013 EU takes tougher stance on Israeli settlements. The Guardian <http://www.theguardian.com/world/2013/jul/16/eu-israel-settlement-exclusion-clause>; Udenrigsministeriet, 2014: Information om finansielle og økonomiske aktiviteter i bosættelser <http://greetings.um.dk/da/eksporttraadet/markeder/markedsnyheder/newsdisplaypage/?newsID=5E152FBB-4D71-4045-BEA5-D9438B0C1E67>

3 FN's retningslinjer for forretninger på besat land

I juni 2014 kom FN's Menneskerettighedsråds arbejdsgruppe med en erklæring om FN's Guiding Principles on Business and Human Rights, der bl.a. specifikt omhandlede Israels besættelse af palæstinensiske territorier⁹.

Ifølge erklæringen skal enhver virksomhed med både direkte og indirekte forbindelse til aktiviteter på de besatte områder være bevidst om risikoen for meddelagtighed i menneskerettighedskrænkelser, såsom drab af civile, ulovlige eksproprieringer og nedrivning af palæstinenserers boliger og indskrænkelse af palæstinenserers bevægelsesfrihed.

En virksomheds ansvar for at respektere menneskerettighederne vejer altid tungere end national lovgivning og regulativer¹⁰, hvilket konkret betyder, at selvom Israels nationale lovgivning tillader investeringer og aktiviteter i besatte territorier, kan en virksomheds aktiviteter i Gaza og Vestbredden besatte områder stadig være i strid med FN's retningslinjer¹¹.

Virksomheder, der enten selv har aktiviteter i bosættelser eller investeringer i andre virksomheder med direkte aktiviteter i besatte områder skal bla. foretage omfattende risikovurderinger (due diligence, *red.*) for at sikre, at deres aktiviteter ikke medvirker til krænkelser af menneskerettighederne¹².

Endelig skal virksomheder, når de foretager en sådan risikovurdering af forretningsforbindelser i ulovlige bosættelser, sikre, at de inddrager rådgivning fra internationale organisationer og uafhængige eksperter.

4 Forretninger på Forbudt Land

Alle virksomheder som via handel eller investeringer bidrager til opretholdelse af de ulovlige besættelsesstrukturer bevæger sig derfor på kant med menneskerettighederne, internationale retningslinjer - og anbefalinger fra den danske regering¹³.

DanWatch har udarbejdet en oversigt over 43 børsnoterede virksomheder med betydelige økonomiske aktiviteter i israelske bosættelser, checkpoints eller muren. I 13 af de 43 internationale virksomheder er der investeringer for mere end en milliard kroner fra danske pensionskasser. Danske pensionsindbetalere bidrog i 2014 altså til opretholdelsen af ulovligt besatte områder og derved omfattende krænkelser af menneskerettighederne med en milliard kroner.

-
10. Office of the High Commissioner for Human Rights, 2014, Statement on the implications of the Guiding Principles on Business and Human Rights in the context of Israeli settlements in the Occupied Palestinian Territory <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/OPTStatement6June2014.pdf>
  11. Office of the High Commissioner for Human Rights, 2014, Statement on the implications of the Guiding Principles on Business and Human Rights in the context of Israeli settlements in the Occupied Palestinian Territory, side. 11 <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/OPTStatement6June2014.pdf>
  12. UN Guiding Principles on Businesses and Human Rights' 11. princip
  13. Office of the High Commissioner for Human Rights, 2014, Statement on the implications of the Guiding Principles on Business and Human Rights in the context of Israeli settlements in the Occupied Palestinian Territory, side. 11 <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/OPTStatement6June2014.pdf>
  14. Udviklingsminister Mogens Jensen (S), den 26. September 2014

Nedenstående skema beskriver de 13 internationale virksomheders aktiviteter i de israelske bosættelser eller i forbindelse med konstruktion og opretholdelse af muren og checkpoints.

13 internationale virksomheder med aktiviteter i israelske bosættelser og investeringer fra danske pensionskasser	
	Bezeq leverer og driver teleinfrastruktur i bosættelser. I 2013 ejede Bezeq ifølge selskabets årsrapport 50 ejendomme i bosættelser ¹⁴ .
	Caterpillar er en amerikansk producent af byggemaskiner. Caterpillar leverer gennem den amerikanske regering byggemaskiner til den israelske hær som bruger udstyret til at bygge og vedligeholde muren på Vestbredden og til at rive palæstinensiske huse ned ¹⁵ . Under krigen i 2010 dokumenterede Human Rights Watch, at den israelske hær rev husene ned med D9 bulldozere, imens palæstinensere stadig befandt sig i dem ¹⁶ .
	Cement Roadstone Holdings (CRH) er en byggematerialeproducent, der er medejer af virksomheden Neshet ¹⁷ , en cementproducent, hvis produkter er blevet anvendt ved konstruktionen af checkpoints og letbanen mellem Jerusalem og bosættelser ¹⁸ .
	Cemex er en mexicansk cementvirksomhed, der ejer israelske Readymix Industries, som producerer byggematerialer. Readymix Industries har cementfabrikker og tre stenbrud i bosættelser ¹⁹ .
	Group4Securicor (G4S) er et dansk/britisk sikkerhedsfirma, der fra i år har påbegyndt udfasning af kontrakter med det israelske fængselsvæsen og checkpoints, men bibeholder sikkerhedskontrakter med private kunder i bosættelser, såsom supermarkeder og banker ²⁰ .

15. Bezeq, 2013: Periodic Report, s. 45 (Vestbredden er beskrevet som 'Administered Territories') file:///C:/Documents%20and%20Settings/DanUser1/My%20Documents/Downloads/ENGLISH_Barnea_Report_FY_2013.pdf
16. FN, 2012: Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967, s. 13, <http://blog.unwatch.org/wp-content/uploads/Richard-Falk-BDS-report-to-UNGA-Oct-2012.pdf>; Amnesty, 2004: Under the rubble: House demolition and destruction of land and property, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE15/033/2004/en/2193fae2-d5f6-11dd-bb24-1fb85fe8fa05/mde150332004en.pdf>; Haaretz: The UN vs. Caterpillar, 16/6/04, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/the-un-vs-caterpillar-1.125315>; Human Rights Watch, 2004: Razing Rafah: Mass Home Demolitions in the Gaza Strip, <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/rafah1004full.pdf>; Israel International News: D-9 Bulldozers En Route to IDF, Sale 'Never Frozen', 1/3/12 <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/153334#UGQGahw3pz8>;
17. Human Rights Watch, 2010: I Lost Everything, s 27, http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/ipto0510webwcover_1.pdf; Caterpillar beskriver i et brev til Who Profits hvordan dets udstyr sælges til den amerikanske hær, som overlever udstyret til den israelske hær: Who Profits, 2014: Facts on the Ground, http://www.whoprofits.org/sites/default/files/facts_on_the_ground_-_heavy_engineering_machinery_and_the_israeli_occupation.pdf
18. Email interview med Group Sustainability Manager, CRH, 4/10/14
19. Fotodokumentation: Who Profits, 2011, <http://www.whoprofits.org/company/cement-roadstone-holdings-crh>; Project Clean Hands, <http://projectcleanhands.wordpress.com/category/crh/crh-photos/>; OECD Watch, 2012: OECD Quartely Case Update March, s. 8; Cemnet: Amnesty asks CRH to explain, 19/2/04, <http://www.cemnet.com/News/story/147836/amnesty-asks-crh-to-explain.html>
20. Business & Human Rights, 2011: Udtalelse fra Cemex (download link) <http://www.businesshumanrights.org/Links/Repository/1007019/jump>; Quarry Magazine: Multinational Companies Mining Occupied West Bank, 27/5/11, <http://www.quarrymagazine.com/Article.aspx?id=1821>
21. DanWatch: G4S Trækker sig fra israelske fængsler, 16/6/14, <http://www.danwatch.dk/da/artikler/g4s-traekker-sig-fra-israelske-faengsler/430>

	<p>Hapoalim Bank giver lån til byggeprojekter i bosættelser. Hapoalim er garant for statslån til virksomheder, der bygger letbanen i Jerusalem, som forbinder Jerusalem med bosættelser²¹. Banken driver ifølge hjemmesiden også filialer i bosættelser og udbyder ifølge den israelske organisation, 'Who Profits' fondsadministration og realkreditlån til bosættere²².</p>
	<p>Heidelberg er en tysk cementproducent, der ejer det israelske selskab Hanson²³. Hanson Israel ejer tre cementfabrikker i bosættelser og et stenbrud på Vestbredden, hvor naturressourcer udvindes til israelsk brug²⁴.</p>
	<p>Den amerikanske virksomhed, Hewlett-Packard (HP) er, gennem ejerskabet af EDS Israel, hovedleverandør til det biometriske adgangssystem i checkpoints på Vestbredden og i Gaza baseret på bl.a. fingeraftryk og iris-scanninger.²⁵.</p>
	<p>Ingersoll Rand (selskab er nu en del af Allegion) er en amerikansk teknologi-producent, der bidrager til det biometriske adgangssystem i checkpoints på Vestbredden og i Gaza baseret på bla. fingeraftryk og iris-scanninger²⁶.</p>
	<p>Leumi Bank giver lån til byggeprojekter i bosættelser. Banken har ifølge hjemmesiden flere filialer i bosættelser²⁷ og medfinansierer letbanen, der forbinder Jerusalem og bosættelser²⁸, og den udbyder ifølge 'Who Profits' realkreditlån til bosættere²⁹.</p>

22. The Marker: Jerusalem light rail operator abandoned, 8/6/09, <http://www.themarker.com/misc/1.530677>
23. PGGM, Statement Israeli trade banks, <https://www.pggm.nl/english/what-we-do/exclusions/Pages/statement-Israelian-trade-banks.aspx>; PGGM, 2013: Responsible Investment Annual Report, s. 48-49 https://www.pggm.nl/english/what-we-do/Documents/Responsible-Investment-Annual-Report_2013.pdf; Who Profits, 2013: Financing the Occupation Flash Report, s. 5-6, http://whoprofits.org/sites/default/files/banks_update_nov_2013.pdf; Bank Hapoalim filialer i bosættelser såsom Ariel, Beitar Illit, Mod'in Illit og Ma'ale Adumim, <https://www.bankhapoalim.co.il>, besøgt d. 30/10/14
24. Heidelberg, Israel, <http://www.heidelbergcement.com/en/israel>, besøgt 16/10/14
25. FN: 2014, Report of the Special Committee to Investigate Israeli Practices Affecting the Human Rights of the Palestinian People and Other Arabs of the Occupied Territories, [http://www.monabaker.com/documents/UK_companies_and_Israeli_settlements_SOAS_090210.pdf](http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/5CB088A503903F6485257D880056B608;Videodokumentation, Who Profits, 2011, http://www.youtube.com/watch?v=ols861YCuio#t=44; School of Oriental and African Studies, University of London, 2009: UK economic links with Israeli settlements in occupied Palestinian territory, s. 49, <a href=); Israeli High Court of Justice judgement, 2009: Operations of quarries in the Judea and Samaria area, <http://www.yeshdin.org/userfiles/file/%D7%94%D7%B%D7%A8%D7%A2%D7%95%D7%AA%20%D7%93%D7%99%D7%9F/psak.pdf>
26. HP statement, 2012, <http://business-humanrights.org/en/report-by-who-profits-criticises-hp-other-tech-companies-for-their-alleged-role-in-israeli-occupation-of-palestinian-territories#65823>; FN, 2012: Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967, s. 12, <http://blog.unwatch.org/wp-content/uploads/Richard-Falk-BDS-report-to-UNGA-Oct-2012.pdf>, FN, 2007: The Humanitarian Impact of the West Bank Barrier on Palestinian Communities, http://www.ochaopt.org/documents/pages1-23_jerusalem_30july2007.pdf
27. Email interview med Product Manager hos Allegion, også kendt som Ingersoll Rand Security Technologies, 27/10/14; Ingersoll Rand, 2001: Full Testimony Transcript For Martin Huddart to Senate Subcommittee Report, <http://investor.shareholder.com/ir/releasedetail.cfm?ReleaseID=85470%20>
28. Filialer i bosættelser såsom Oranit, Katzrin og Pisgat Zeev, Bank Leumi, <http://english.leumi.co.il/Articles/5328/>, Besøgt 28.10.14
29. The Marker: Jerusalem light rail operator abandoned, 8/6/09, <http://www.themarker.com/misc/1.530677>
30. School of Oriental and African Studies, University of London, 2009: UK economic links with Israeli settlements in occupied Palestinian territory, s. 55, 57 & 59, http://www.monabaker.com/documents/UK_companies_and_Israeli_settlements_SOAS_090210.pdf; PGGM, Statement Israeli trade banks, <https://www.pggm.nl/english/what-we-do/exclusions/Pages/statement-Israelian-trade-banks.aspx>; http://whoprofits.org/sites/default/files/banks_update_nov_2013.pdf s. 7-8

 <p>MIZRAHI TEFAHOT BANK LTD</p>	<p>Mizrahi Tefahot Bank er ifølge den hollandske pensionskasse PGGM, så involveret i finansieringen af israelske bosættelser, at pensionskassen har opgivet dialog om afslutning af disse³⁰. Banken driver ifølge hjemmesiden flere filialer i bosættelser og udbyder ifølge Who Profits lån til byggeprojekter i bosættelser, lån og finansielle serviceydelser til de lokale myndigheder i bosættelser³¹.</p>
	<p>Motorola er en amerikansk teknologiproducent, der leverer et specialfabrikeret overvågnings- og monitoreringssystem til bosættelser³².</p>
 <p>VEOLIA ENVIRONNEMENT</p>	<p>Den franske virksomhed Veolia har været med til at bygge og driver i dag letbanen fra Jerusalem til israelske bosættelser på Vestbredden³³. Veolia ejer og administrerer desuden en affaldsplads på Vestbredden, der bla. servicerer bosættelser³⁴. Ifølge Veolia solgte virksomheden affaldspladsen i 2012, men ifølge en aktindsigt til 'Who Profits' i 2013 ejer Veolia fortsat affaldspladsen³⁵.</p>

5 Danske pensionskassers investeringer på besat land

DanWatch har gennemgået investeringer fra de 10 største danske pensionskasser, målt på markedsandel. Over 1 milliard kroner investeres i alt i virksomheder, som bidrager til enten konstruktion eller drift af de ulovlige besættelsesstrukturer i de palæstinensiske territorier; checkpoints, muren eller bosættelser på Vestbredden.

PFA er den største investor med 295 millioner kroner investeret i bosættelser eller besættelsesstrukturer, og PensionDanmark og Industriens Pension følger som nummer to og tre med investeringer for hhv. 175 millioner kroner og 164 millioner kroner.

31. PGGM, Statement Israeli trade banks, <https://www.pggm.nl/english/what-we-do/exclusions/Pages/statement-Israelian-trade-banks.aspx>
32. Filialer i bosættelser såsom Alon Shvut and Karnei Shomron, Mizrahi bank, branch locator, <https://www.mizrahi-tefahot.co.il/he/Bank/Pages/branch-locator.aspx>, Besøgt 28.10.14; Who Profits, 2013: Financing the Occupation Flash Report, s. 8-10, http://whoprofits.org/sites/default/files/banks_update_nov_2013.pdf
33. European Security Research Programme, 2011: Security Co-operation between the EU and Israel, Briefing Paper, s. 8, http://www.voltairenet.org/IMG/pdf/European_Security_Research_Cooperation_with_Israel.pdf; Triodos Bank, 2011: The Double-edged Sword of Telecommunications, <https://www.triodos.com/en/investment-management/who-we-are/news/newsletter-sustainability-research/double-edged-sword-of-telecommunications/>, Ap4 Ethical council, 2010: Annual Report, s. 16, http://www.ap4.se/upload/Etikr%C3%A5det/Etikr%C3%A5det%20ENG/Ethical_council_annual%20report%202010.pdf
34. FN, 2012: Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967, <http://unispal.un.org/unispal.nsf/1ce874ab1832a53e852570bb006dfaf6/4b2de5243ebce35685257aa200487927?OpenDocument>; Ap4 Ethical council, 2010: Annual Report, s. 17, http://www.ap4.se/upload/Etikr%C3%A5det/Etikr%C3%A5det%20ENG/Ethical_council_annual%20report%202010.pdf, Veolia, 2012: Statement to Business and Human Rights Ressource Centre, <http://business-humanrights.org/en/veolia-environnement-response-re-article-alleging-it-is-complicit-in-israels-violations-of-international-law>
35. FN, 2012: Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967, <http://unispal.un.org/unispal.nsf/1ce874ab1832a53e852570bb006dfaf6/4b2de5243ebce35685257aa200487927?OpenDocument>
36. Veolia, 2012: Statement to Business and Human Rights Ressource Centre, <http://business-humanrights.org/en/veolia-environnement-response-re-article-alleging-it-is-complicit-in-israels-violations-of-international-law>; Who Profits: Confirmation from the Israeli Ministry of Environmental Protection: Veolia Still Owns the Tovlan Landfill, 17/1/13, <http://www.whoprofits.org/content/confirmation-israeli-ministry-environmental-protection-veolia-still-owns-tovlan-landfill>

Lærernes Pension er nummer fire med investeringer for 137 millioner kroner, mens Sampension og PenSam ligger nummer fem og seks med hhv. 96 millioner og 74 millioner investeret i virksomheder, der har aktiviteter i israelske bosættelser, muren eller checkpoints. De resterende fire pensionskasser, Danica Pension, SEB Pension, Nordea Liv & Pension og AP Pension har investeringer fra 42-8 millioner kroner.

I tabellen fremgår det desuden, hvis de internationale virksomheder er blacklistet af de enkelte pensionskasser. Cemex og Bank Hapoalim er således blacklistet af både Danica Pension, Nordea Liv & Pension og PenSam. Industriens Pension og PenSam investerer begge i Cemex, mens Sampension investerer 1,47 millioner kroner i Bank Hapoalim.

Table B. De 10 største pensionskassers og -selskaber investeringer (beløb i mio. kr.)

Selskab	PFA Pension	Danica Pension	Nordea Liv & Pension	Pension Danmark	Sam-pension	AP Pension	Industriens Pension	PenSam	SEB Pension	Lærernes Pension	I ALT
Caterpillar		13,42	9,80		10,07		20,60	26,84	8,02	32,90	121,66
G4S	117,00	8,46	0,94	80,56	59,47	8,40	77,55	3,86	0,88	87,30	444,42
Heidelberg Cement	25,00	1,42	1,24		1,63		2,00	4,96	1,25		37,50
Ingersoll Rand		3,73	2,51		4,02			7,87	2,32	7,50	27,94
CRH	153,00	9,65		49,91	3,32		3,24	6,59	2,23		227,93
Veolia		0,79	1,09	42,33	1,48		1,34	1,59	0,85		49,47
Motorola		3,11	4,89		2,00			11,93	1,77	2,30	26,01
Bank Leumi		0,80			1,48						2,28
Cemex			Ekskl. ³⁶				26,41	6,05			32,46
Hewlett-Packard			8,62		10,47		33,37	5,13	8,68		66,27
Bank Hapoalim		Ekskl. ³⁷			1,47			Ekskl. ³⁸			1,47
Bezeq		0,36		2,27	0,79					7,20	10,62
Mizrahi Tefahot Bank		0,26							4,79		5,05
I ALT	295,00	42,00	29,10	175,07	96,18	8,40	164,51	74,83	30,79	137,20	1053,08

37. Nordea, eksklusionsliste, <http://esg.nordea.com/exclusion-list/>, Besøgt 28.10.14

38. Danske Bank, eksklusionsliste, <https://www.danskebank.com/da-dk/CSR/Forretning/SRI/Pages/eksklusionsliste.aspx>, Besøgt 27.10.14

39. Pensam, udelukkelsesliste, <https://www2.pensam.dk/om-pensam/PDFfiler/Investering/PenSam's%20udelukkelsesliste%20selskaber%20juni%202014.pdf>, Besøgt 27.10.14

6 Pensionskassernes politik for etiske investeringer

DanWatch har foretaget en rundspørge blandt pensionskasserne vedrørende deres etiske retningslinjer specifikt med henblik på investeringer i ulovligt besatte områder. Alle 10 pensionskasser vendte tilbage med svar, og nedenstående er en sammenfatning af svarene fordelt på tre spørgsmål, som DanWatch stillede. De fulde svar fra pensionskasserne findes i bilag A.

Spørgsmål 1: Hvad er pensionskassens etiske retningslinjer for investeringer i virksomheder i besatte områder?

De fleste af pensionskasserne har ikke nogen specifik politik vedrørende investeringer på besatte områder, men forholder sig til internationale konventioner og retningslinjer, såsom UN Global Compact, dansk udenrigspolitik og lovgivning. De fleste svarer, at denne specifikke form for investering er dækket af deres overordnede etiske investeringspolitik, og at eventuelle brud på pensionskassernes etiske retningslinjer vil medføre dialog med virksomheden. I yderste konsekvens med eksklusion som sidste udvej.

Nordea Liv og Pension har som de eneste specifikke retningslinjer for besatte områder, hvori det fremgår, at de: *“driver kritisk dialog med selskaber, der bryder de internationale normer og regler for ansvarlige investeringer ved at være direkte involveret i forretninger og aktiviteter i de besatte områder”*.

Herunder specificerer Nordea Liv og Pension, at dette gælder selskaber direkte involveret i bosættelserne, selskaber, der udvinder ressourcer fra de besatte områder, og selskaber, som leverer produkter og services til bosættelsernes sikkerhedssystemer/-infrastruktur.

Spørgsmål 2: Hvad er pensionskassens etiske retningslinjer for investeringer i virksomheder, hvis produkter bliver anvendt til opretholdelsen af ulovligt besatte territorier, f.eks. bosættelser, checkpoints samt konstruktion og vedligeholdelse af den israelske separationsmur?

De fleste af pensionskasserne henholder sig også her til internationale retningslinjer og konventioner vedrørende etisk forretning og menneskerettigheder, men screener ikke specifikt for investeringer med aktiviteter på ulovligt besatte territorier.

Lærernes Pension svarer, at de ikke vil investere i virksomheder, hvor det er verificeret, at virksomheden understøtter opretholdelsen af ulovligt besatte territorier.

PFA Pension og Nordea Liv og Pension nævner som de to eneste pensionskasser, at virksomheders understøttelse af opretholdelsen af ulovligt besat territorier, specifikt indgår i deres screeninger og vil føre til kritisk dialog med de gældende virksomheder.

Spørgsmål 3: Har I haft etiske overvejelser ved at investere i virksomheder, som har forbindelser til de besatte palæstinensiske områder, bosættelser, checkpoints, konstruktion af den israelske separationsmur mv.?

Flere af pensionskasserne tilkendegiver, at de har/har haft etiske overvejelser vedrørende investeringer med forbindelser til aktiviteter på de besatte palæstinensiske territorier, men de fleste henviser til, at de benytter sig af internationalt anerkendte principper, samt nationale retningslinjer og vurderinger.

PFA Pension, SEB Pension, Nordea Liv og Pension samt Lærernes Pension svarer, at de enten er eller har været i dialog med virksomheder på baggrund af spørgsmålet om understøttelse af den israelske besættelse, og at dette i enkelte tilfælde har ført til eksklusion fra deres investeringsportefølje.

7 Konklusion

- De 10 største pensionskasser i Danmark har samlet investeret over 1 milliard kroner i 13 internationale virksomheder, der har aktiviteter i de besatte palæstinensiske territorier eller bidrager til konstruktionen og vedligeholdelse af checkpoints og separationsmuren.
- Pensionskasserne, som DanWatch har undersøgt i denne rapport er PFA, Danica Pension, Nordea Liv & Pension, AP Pension, Industriens Pension, PensionDanmark, Sampension, PenSam, SEB Pension og Lærernes Pension.
- Alle danske pensionselskaber har offentliggjort etiske retningslinjer for, hvordan de investerer, f.eks. hvordan de gennemfører aktivt ejerskab i forhold til virksomheder, der ikke overholder egne etiske retningslinjer. Langt hovedparten af danske pensionselskaber har tilsluttet sig Principles of Responsible Investments (PRI).
- Kun én ud af 10 pensionskasser, Nordea Liv & Pension, har specifikke retningslinjer for besatte områder, hvori det fremgår, at de: *“driver kritisk dialog med selskaber, der bryder de internationale normer og regler for ansvarlige investeringer ved at være direkte involveret i forretninger og aktiviteter i de besatte områder”*.
- Kun to ud af 10 pensionskasser, PFA Pension og Nordea Liv og Pension, nævner at virksomheders understøttelse af opretholdelsen af ulovligt besat territorier, specifikt indgår i deres screeninger og vil føre til kritisk dialog med de gældende virksomheder. Lærernes Pension svarer, at de ikke vil investere i virksomheder, hvor det er verificeret, at virksomheden understøtter opretholdelsen af ulovligt besatte territorier.
- De israelske bosættelser samt konstruktionen af separationsmuren og checkpoints er ulovlige ifølge Folkeretten, og investeringer heri har ved flere lejligheder været problematiseret af både EU og den danske regering.
- Den 26. September 2014 udtalte udviklingsminister Mogens Jensen (S) således: *“Regeringen har ved flere lejligheder mindet offentligt om, at den fraråder danske borgere og virksomheder at indgå i engagementer, der kan gavne israelske bosættelser. Det vil jeg passende minde om igen”*.

Bilag A: Politik for etiske investeringer

En oversigt over pensionskassernes svar på en rundspørge omhandlende pensionskassernes etiske retningslinjer om investeringer på besatte områder foretaget af DanWatch d. 21.11.14.

Spørgsmål

Hvad er pensionskassens etiske retningslinjer for investeringer i virksomheder i besatte områder?

Hvad er pensionskassens etiske retningslinjer for investeringer i virksomheder, hvis produkter bliver anvendt til opretholdelsen af ulovligt besatte territorier, f.eks. bosættelser, checkpoints samt konstruktion af den israelske separationsmur?

Har I haft etiske overvejelser ved at investere i virksomheder, som har forbindelser til de besatte palæstinensiske områder, bosættelser, checkpoints, konstruktion af den israelske separationsmur mv.?

Danica Pension

Danske Banks Retningslinjer for Ansvarlige Investeringer gælder uanset, hvor selskaber har aktiviteter, og gælder derfor også i konfliktramte områder som de besatte områder. Danske Banks Retningslinjer for ansvarlige investeringer bygger på FN støttede principper for selskabers samfundsansvar. Selskaber skal overholde disse principper, i praksis betyder det, at visse selskabsaktiviteter vil være problematiske.

Vi vurderer løbende selskabsaktiviteter i forhold til vores retningslinjer. I den forbindelse offentliggør vi to gange årligt selskaber, vi har udeladt fra investeringsuniverset.

AP Pension

AP Pension har ikke en særskilt politik vedr. besatte områder, men AP Pension følger FN Global Compact.

AP Pensions retningslinjer er gengivet i vores årsrapport på side 13, og AP Pensions investeringsforvaltere skal iagttage de pågældende retningslinjer.

Såfremt der identificeres specifikke investeringer, hvor porteføljeforvalteren eller AP Pension mener, at investeringen ikke er forenelig med retningslinjerne, vil den pågældende investering blive afviklet, og der vil ikke ske fornyet investering i det pågældende aktiv.

Industriens Pension

Vi overvåger selskaber med aktiviteter på Vestbredden tæt i samarbejde med vores eksterne samarbejdspartner. Vi følger nøje med i domstolsafgørelser om virksomheders aktiviteter på Vestbredden.

Hvis der er selskaber med aktiviteter på Vestbredden, der gentagne gange overskrider lovgivningen eller handler i strid med de internationale konventioner, vil vi indlede en dialog vedrørende deres aktiviteter og eventuelt ekskludere selskaberne.

Vi er godt klar over, at investeringer i selskaber med aktiviteter på Vestbredden kan være problematiske. Derfor overvåger vi disse selskaber nøje og har sammen med vores eksterne samarbejdspartner og andre investorer været i dialog med flere selskaber i vores portefølje omkring deres aktiviteter på Vestbredden. Dialogen har ikke givet anledning til yderligere tiltag i forhold til vore investeringer.

På brancheorganisationen Forsikring og Pensions hjemmeside kan du læse om pensionsbranchens, Danmarks og EU's holdning til investeringer på Vestbredden <http://www.forsikringogpension.dk/temaer/etisk-ansvarlige-investeringer/etisk-ansvar/Sider/vestbredden.aspx>.

PFA Pension

PFA's etiske retningslinjer er baseret på internationale normer og FN konventioner, bl.a. FN's seks principper for ansvarlige investeringer (PRI principperne) og de 10 principper i FN's Global Compact. Det betyder, at konventionsstridige aktiviteter på den besatte Vestbred er omfattet af PFA's politik. Det er PFA's screening- og engagementselskab, GES, der foretager screeninger af PFA's selskabsportefølje. De vurderer løbende om en aktivitet eller handling fra et selskab bryder de internationale normer og konventioner. Derefter er det PFA's Responsible Investment Board, der på baggrund af anbefalinger fra GES, træffer den endelige beslutning om evt. videre dialog eller frasalg og eksklusion af et selskab. Som ansvarlig og aktiv investor forsøger PFA oftest først at gå i dialog med et selskab for at ændre eventuelle kritisable forhold. Hvis det viser sig nytteløst, tager vi konsekvensen og sælger aktierne.

- PFA ønsker ikke at bidrage til konventionsstridige aktiviteter og vi har derfor i vores screeninger af selskaber, der har aktiviteter på f.eks. den besatte Vestbred, navnlig fokus på:

- Om selskaberne bidrager til at opretholde det besatte område
- Om selskaberne leverer byggematerialer, der har det som specifikt formål at opbygge f.eks. bosættelser eller separationsmuren
- Om selskaberne leverer produkter eller services, som illegalt begrænser personers frihed til at bevæge sig rundt, eller begrænser andre basale menneskerettigheder. En vigtig sondring for PFA er, om selskaberne har viden og kendskab til, om deres produkter anvendes til de konventionsstridige formål

- PFA undersøger løbende med hjælp fra GES om de selskaber, vi investerer i, overholder vores etiske retningslinjer, og i et enkelt tilfælde har RI Boardet valgt at ekskludere et selskab på anbefaling fra GES, netop på grund af selskabets aktiviteter i de besatte palæstinensiske områder.

SamPension

- Sampension screener i dag i forhold til fx børnearbejde, ligestilling herunder bl.a. køn, race og religion samt fagforeningsret, tvangsarbejde, korrupsion, miljø, CO2, arbejdsmiljø herunder bl.a. sundhed, sikkerhed og arbejdstider samt produktion af klyngebomber eller anti-personel miner eller komponenter hertil eller for virksomheder, der på nogen måde er involveret i udvikling og spredning af masseødelæggelsesvåben (kerne-, biologiske og kemiske våben).

Det er i sagens natur muligt også at screene for en helt række øvrige emner. Som et udpluk af disse, screener Sampension pt ikke i forhold til fx tobak, Tibet, prostitution, menneskehandel samt fx besatte områder, men vi er opmærksomme på, om lokale forhold kan spille ind og gøre investeringen uønsket.

- At et emne ikke eksplicit indgår i Sampensions screeningsprogram betyder omvendt ikke at disse emner ikke indgår i screeningen. Hvis en virksomhed på f.eks. Vestbredden ikke overholder almindelige menneskerettigheder eller internationale regler indenfor f.eks. ligestilling omkring race og religion, så vil disse virksomheder alligevel automatisk blive optaget på Sampensions overvågningsliste og dermed komme i proces med henblik på mulig blackliste og frasalg.

- Det er nødvendigt at pointere, at Sampension kun i begrænset omfang investerer direkte i selskaber. For en meget stor del af aktieporteføljen anvendes eksterne fonde mv., som står for investeringsstrategien. Endvidere investeres den overvejende del af porteføljen passivt eller på baggrund af kvantitative processer, hvor der ikke indgår en fundamental analyse af det enkelte selskab. For at sikre en ensartet proces omkring implementeringen af Sampensions socialt ansvarlige investeringspolitik gennemgås porteføljen af screeningsbureauet Eiris. De eksterne samarbejdspartnere er naturligvis bekendt med Sampensions socialt ansvarlige investeringspolitik og -proces og får udleveret vores blackliste over selskaber, der tidligere har været screenet ud af de indeks, vi er og har været med i.

Som en del af screeningen i Sampension medgår om en virksomheds engagementer herunder produkter har en sådan karakter, at man som investor må reagere. Det kan rumme betydelige udfordringer at afgøre. Det gælder ikke mindst investeringer i globale virksomheder, der kun vanskeligt kan overvåge og i reglen mangler handlemuligheder i forhold til, hvem der i flere led køber deres produkter, og hvad de i sidste ende bruges til verden over. En sådan screeningsproces foregår i reglen over flere år.

Jævnfør svar til spørgsmål 1 screener Sampension pt ikke eksplicit i forhold til besatte områder, men vi er opmærksomme på, om lokale forhold med hensyn til menneskerettigheder mv. kan spille ind og gøre investeringen uønsket. Selvom et emne ikke eksplicit indgår i Sampensions screeningsprogram betyder det derfor at kritiske forhold i relation til emnet her stadig kan medgå i screeningen.

- Ja, Sampension har haft sådanne etiske overvejelser. Der har ikke været drøftelser i vores bestyrelse. I de komplicerede fx statsretlige og folkeretlige spørgsmål lytter Sampension til forskellige ekspertmæssige vurderinger på området samt politiske beslutninger hos den danske regering. Såfremt regeringen i Danmark måtte vælge politisk at

boycotte fx Israel eller andre her mellemøstlige stater, så vil Sampension indstille til sin bestyrelse, at vi skal støtte op om denne beslutning og generelt indrette vores investeringspolitik derefter.

SEB Pension

- SEB investerer i virksomheder, der overholder internationale konventioner og retningslinjer. Eksempelvis UN Global Compact (www.unglobalcompact.org) og OECD Guidelines for Multinational Enterprises (www.oecd.org). Konventionerne omhandler blandt andet ulovlige aktiviteter i besatte palæstinensiske områder. Alt i alt overvåger vi mere end 2.500 virksomheder via et eksternt screeningsbureau.

- Er der mistanke om at en virksomhed overtræder internationale konventioner, initierer vi en aktiv dialog med virksomheden med det formål at afdække evt. problemer og rette op på disse. Hvis virksomheden efter et rimeligt tidsforløb fortsat ikke imødekommer de internationale konventioner, kan SEB vælge at ekskludere virksomheden fra investeringsporteføljen.

- Konkret overvåger vi et antal virksomheder, og har også engageret med flere af disse.

Pensam

- En række internationale konventioner danner baggrund for vores etiske spilleregler. Kort fortalt ser vi på, om selskaberne: respekterer basale menneskerettigheder, overholder principperne i en række internationale konventioner om miljø og arbejdsforhold, medvirker til alvorlige krænkelse af individers rettigheder i krig eller konfliktsituationer. Vi følger desuden de retningslinjer myndighederne i Danmark udstikker for pensions-selskabernes investeringsarbejde. Det er således målet, at vores investeringer følger bredt anerkendte principper og retningslinjer. Vi ligger dermed på linje med den danske pensionsbranche i dette spørgsmål. Du kan læse mere om vores investeringer på PenSam.dk. Her kan du også finde en liste over de virksomheder, vi har investeret i (ultimo 2013) og de virksomheder vi har udelukket fra vores investeringsportefølje (ved udgangen af august 2014).

<https://www2.pensam.dk/om-pensam/Investering/etiske-investeringer/Sider/Ansvarlige-investeringer.aspx>

- PenSam lægger bredt anerkendte principper og retningslinjer til grund for investeringsarbejdet, se også ovenfor.

- PenSam ønsker at investeringsarbejdet bygger på bredt anerkendte principper og retningslinjer, se ovenfor.

Nordea Liv og Pension

- Nordea Liv & Pension driver kritisk dialog med selskaber, der bryder de internationale normer og regler for ansvarlige investeringer ved at være direkte involveret i forretninger og aktiviteter i de besatte områder – det gælder for følgende typer af selskaber og aktiviteter:

a) Selskaber direkte involveret i bosættelserne

Selskaber som direkte og bevidst understøtter opretholdelse af eksisterende bosættelser og/eller udvidelser af bosættelser stridende imod FNs Sikkerhedsråds resolution på området og Geneve-konventionens artikel 4. Det gælder for eksempel selskaber med aktiviteter indenfor opførelse af bosættelser samt konstruktion af infrastruktur, og forsynings- og serviceselskaber indenfor vand, elektricitet, sanitet, telekommunikation eller finansiering.

b) Selskaber der udvinder ressourcer fra de besatte områder

Selskaber med aktiviteter der bryder med Haag- og Geneve-konventionerne og retten til selvbestemmelse nedfældet i de internationale konventioner (ICCPR og ICESCR). Det gælder for eksempel selskaber, der udvinder ressourcer til byggematerialer.

c) Selskaber som leverer produkter og services til bosættelsernes sikkerhedssystemer/-infrastruktur

Selskaber som leverer produkter og services som f.eks. overvågningssystemer, identifikationssystemer, der bryder med retten til at bevæge sig frit og bosætte indenfor sit land som nedfældet i den internationale ICCPR-konvention samt retten til selvbestemmelse som nedfældet i ICESCR-konventionen, og som overtræder Geneve-konventionens artikel 4, og som strider imod domme fra den Internationale domstol i Haag.

Lykkes det ikke via kritisk dialog at få de berørte selskaber til at følge de internationale normer og regler, kan det resultere i, at selskabet ekskluderes fra Nordea Liv & Pensions investeringsunivers.

- Nordea Liv & Pension driver (jvf 1) kritisk dialog med bl.a. de selskaber, der i strid med de internationale normer og regler på området, direkte og bevidst understøtter opretholdelse og ekspansion af bosættelserne samt sikkerhedssystemer/-infrastruktur i området.

- Retningslinjerne for investeringer med tilknytning til området (jvf 1) er udarbejdet mhp. at sikre, at investeringerne er i overensstemmelse med de internationale normer og regler. De indgår i det samlede regelsæt for Ansvarlige Investeringer. Nordeas Responsible Investment-team har siden 2013 været i dialog med en række selskaber med aktiviteter i de besatte områder. Eks. mødtes teamet i april i Israel med selskaber, NGO'er, erhvervs- og arbejdstagerorganisationer om problematikken. Vi er af den overbevisning, at aktive investorer, der engagerer sig i disse spørgsmål, bidrager til transparens og øget bevidsthed om overholdelsen af menneskerettigheder samt de internationale konventioner. Nordeas Responsible Investment-team er fortsat i kritisk dialog med flere selskaber med aktiviteter i de besatte områder.

PensionDanmark

- PensionDanmark vurderer selskaber og deres aktiviteter enkeltvist. De selskaber PensionDanmark investerer i, skal respektere national lovgivning. De skal også respektere de regler, normer og standarder, der følger af konventioner, sanktioner og andre internationale aftaler, som Danmark har tiltrådt. Selskaber, som af den ene eller anden årsag ikke agerer i den bedste interesse for deres aktionærer, vil vi indlede en dialog med. Det kan være i forhold relateret til alt lige fra bestyrelsesforhold til gældende normer og konventioner inden for f.eks. arbejdstagerforhold.

- Vi besidder ikke og foregiver ikke at have kompetencer ud i fortolkningen af Folkeretten/Menneskerettighederne, der matcher dem, der er i Udenrigsministeriets Juridiske Tjeneste, hvorfor vi selvsagt tillægger deres vurdering, som den kommer til udtryk i den førte danske udenrigspolitik og konkrete sanktioner afgørende betydning – jf. hvorfor / hvorfor ikke selskab optræder på Udenrigsministeriets liste over gældende sanktioner: <http://um.dk/da/udenrigspolitik/folkeretten/sanktioner/gældende-sanktioner/>.

Lærernes Pension

- Vi har ikke særskilte etiske retningslinjer for investeringer i de besatte områder. Vores etiske retningslinjer skal dække vores investeringer i mange lande og sammenhænge. I forbindelse med konflikter, følger vi de nationale og internationale retningslinjer på området.

- Vi investerer ikke i en virksomhed, hvor det er verificeret, at virksomheden er involveret i opretholdelsen af ulovligt besatte territorier.

- Ja. Den israelske besættelse af områder af Palæstina er ulovlig ifølge FN og Den Internationale Domstol (International Court of Justice). Derfor investerer vi ikke i en virksomhed, hvor det er verificeret, at virksomheden er involveret i opretholdelsen af besatte områder af Palæstina. For nuværende investerer vi ikke i 17 virksomheder på denne baggrund.